

Дослухатись рятівного подзвону

...Марушка, жінка відомого мокловодівського чередника Митька Михлика, восени і взимку пускала на свою половину хати дівочі досвітки. Вчила дівчат всякої народності, яку сама знала, — звичайних обрядів, танців, пісень, переказів, відгадувань по соннику... Сама була бідова, та з чоловіками ніби пристойно трималась, за те й мала велику душевну відданість Митька. Це вже потім, багато пізніше, про нього на селі будуть подекувати з прихильним сарказмом: поки жив з Марушкою — їв хліб з м'якушкою, а тепер штани до очкурні, та й ті не держаться. Бо Марушка заплела, загуляла, на роботу не йде і з хати повиносила все неживе за горілку, доловлює курей...

Яке це звично й знайоме для нас, українців, — саркастично-співчутливий тон, поблажливість пополам з гіркою, прихованою замишування невдач, диваками... Але такого не скажеш про творчу манеру Феодосія Рогового. Він не констатує, а дошукується причин, часом його перо вже й не суто художницьке, а відверто публіцистичне, коли хочеться криком кричати од всенародного болю. Це треба мати на увазі відразу, говорячи про мовознавчий, дуже своєрідний національний, та в чомусь аж навіть архаїчний «гео-замертвий» стиль письма Феодосія Кирилівича. Він перший в українській літературі — прямий продовжувач памфлетної патетики Івана Вишенського і максимів Григорія Сковороди, в його прозі густа замішка філософствувати Пантелеймона Куліша і зрочисто-погордливе замишування — українською мадонною Тараса Шевченка, бандурно-рокітливє буйносілля народної думи.

Іноколи слово художника підноситься до епосу, і тоді його голос набирає гнівний тембру, стилістичне прядиво загусає так, що стає важко продиратись крізь частокіл думки. Мимоволі спинається, починаєш гадати, що подібне траплялося тобі в сучасній літературі, поновлюєш метафоричну інтонацію Володимира Яворівського чи Євгена Гуцала, грубувату манеру письма Володимира Дрозда. Ні, то все інше. В їх слові багато зазвичайного, а б сказав, навіть усталеного, а тут усе

свіже, тесане ніби й простіше, та водночас це та простота, що йде від абсолютно точного знання формули замісу селянського життя.

Я хочу спитати вас, читачів: чи чули ви колись, як у спекотний день шелестить, змітаючись за вітром, сухий пісок, і скільки в тому звуковій загадковості? А шелюг чи очерет, вишумовуючи тривожно й сердито, що аж в душі холоде? А як плюскоче-вигинається ота трава, що коло берега у воді довгими чорними гадюками обвивається круг ніг? Чи доводилося, задивившись на глибоку воду, раптом бачити, як з неї поволі починає зривати моторошна смугаста спина якогось вашого давнього переляку? Чи запримітити вдалині, дось на луках, непорушного боввана, схожого на чорну людину, що ніби довго й пильно дивиться на вас, і помалу обростати якимось неусвідомленим страхом?..

Ось так діє особисто на мене обвиваюча, переливиста й мінлива, плавка й підступна в тій плавкості проза Ф. Рогового. Наче б ідеш босоніж, побурсацьки закинувши чоботи на плече, і зніч'я кидаєш оком туди-сюди: усе примічаш, і нічого не лягає міцно на пам'ять, і лишень коли страшенно вимордуваний життям, сядеш водночас та озриєш подолані гони, тоді й второпаш, жажнувшись, що було на тій дорозі голівне. Тільки тоді зрозумієш, од чого здуріла зовсім Марушка: «Скільки не вродить, стільки й заберуть, а решту — по триста грамів на зароблений руб...».

Існуючий на власній землі лад став прокляттям українського селянина, безвихіддю, розором душі, якщо не повним її атомним розпадом. «Як подумаш — голова болить і нерви тягне: така столочена смуга життя нам випала. Жив не лежачи нібито — сапа в обід, сапа вранці, сапа й на вечерю: давай, давай, дівчата, — об собі, мовляв, дбаєте. Переживаєм труднощі, розв'яжемо проблеми (хто їх усе життя нам зав'язує?), матимемо два білих, а третій як сніг...».

Сніг часто местиме перед нашими, задуманими над романом, очима. Холодні чужі сніги — то сибірські етапи Батька, Корнія Васильовича Окрайця, вже добре знаного з книги «Поруки для Батька», і скам'яіла душа більшовика Прокіпа Лядовського, і холодне доносителство Папазирів та Полбогів, і взагалі чорні сніги забуття людської

сутності пересічного посулянського селянина, одвічного кріпака. «Чом тепер не так, як сперша, як тоді нам було? Як за Леніна і після нього трішки? Селяни безмежно зірували. Все було, як справжнє. Актиане й цікаве. Бойове й радісне». А тепер ось порівняння які: приблизно дружні, приблизно моральні, приблизно вчені. Приблизні лікарі і їх діагнози, інженери і їх будови, керівники і їх промови, селяни, закони, громадяни... «Приблизний, звиняйте, у нас лад і ні сяка, ні така суспільність чи яким смислом усе це розуміти?».

То у чому ж глибина суть книги? У сподіванні сповіді за страшне наше минуле, за злочини й неруги, винищення коріння землі — селян, сподівання прощі людям, яке можливе лише із відродженням совісті. Головний герой роману Теодосій Корнійович Окрайнець, син свого Батька, сам вчитель, збирає усю посулянську громаду на великі поминки по невинно убієнних за сталінської сапалі, і тих, що упокоїлись на останній війні, на фальшивій дніпровській переправі, де восени сорок першого сталінські генерали улопсьї покляли беззбройних посулянських хлопців. Не може нормальна людина далі терпіти наругу над неутолєною Пам'яттю солдат, яким героями з гіркої недолї судилося стати. Сповідавшись, треба починати життя «інакшою закрою», а ніяк — нема віри. А нема її — нема й закону для всього живого.

Нигонид і Варка Віщунка, Йона Бесараба і Пилип Маштак, Антін Лемішка і Лук'ян Шелега, Вікентій-січовик і Митяй Різничинець, Надька Байдужиха і Герасько Торбинка — які ж вони й тепер розмаїті, ці посуляни, меткі й лихі, бідові й підступні. Автор поміж ними всіма наче передплужник у плуга — самотужки пробує глибину й витривалість занедбані дернини, він теж, як земля, в'язкий і впертий, незрідка навидовижку прозірливий, раптово надміру балакує, і водночас — схвилювано розгорнутий у минуле, сумовитий і співучий, ладен ударити по журбі пісню... І знову пряде сувору нитку сучасності, нанизує біль і спомин, розгортає, як попід до жеру, вузлуватогрубі людські стосунки. Тут він неабиякий психолог і навчитель, точний у деталях і скуний на портрети. Може, то-

му селяни у нього — як одна злютована маса, велетенська сила, що всі вони — витвір землі і води, їхнє праме продовження.

«Потрібно великої праці, — печально зізнається автор, — щоб зв'язати те, що порвала наша недбайливість та стидка українська байдужість». А так. Наче й не було у нас героїчної епохи запорожців, коли насмішка над ворогом гостріше зброї влучала у самісіньке серце людовольських султанів...

«Поїдь у Кременчук, послухай на базарі од освого ж учорашнього селянина...». Іздили, чули: загубили рідну мову. Щодо мови автор понад усе ставить своїх посуляни, і має рацію. В оцім воєнянстїм пониззі хіба що й збереглося на лівім березі Дніпра щире золото материнського слова. Мабуть, з отаких глухих закутків і почнеться справжнє відродження України. А так у всьому іншому «селяни як і всі: ні задні, ні передні. Вони тільки не галасливі, як і всяка мудрість. От дрібно-ганяють і не терплять їх вічно «підганяти».

Отже, поліфонія роману — то соборність духу нашого невмирущого, що живе, як рятівний подзвін скинутої у Дніпро чигирин-дїбровської церкви, на чотири дзвони. Чути їх калатання глухе та могутнє й з-під чорної воєняної товщі, коли слухати змієш. «Сором не мати одваги перед своєю власною душею». І отой оригінальний стилістичний хід руки автора, що вклинається густо в рядки пісненими перебівками, приказками та мудрим висловами в дужках, — то по суті перифраз народної думи, яка нескінченним мотивом супроводжує нас до останньої сторінки. Українське красне письменство може лише гордитись такою новітньою прозою.

Ось, здається, й кінець трилогії Ф. Рогового — видрукувані і «Свято останнього млива», і «Поруки для Батька», і «Великі поминки». З чим і вітасмо майстра прози. І зичимо йому, «безбулавному», твердої мудрої руки на многії літа. Не забуваючи, проте, одного: не збиватись на мілководдя публіцистичності там, де слово має стягнути вершини художнього узагальнення — нам нині в літературі треба ще праведного, невапокореного гніву.

Микола КОСТЕНКО.

*) Феодосій Роговий, Великі поминки. «Вітчизна», 1990, №№ 8, 9.